

СЕКЦІЯ 4 ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9.016.923.2

ОСОБИСТІСНА НАДІЙНІСТЬ У ШУМЕРСЬКІЙ ЦІВІЛІЗАЦІЇ

Котик І.О., к. психол. н., докторант

*Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Проведено історико-психологічний та психолінгвістичний аналіз шумерських витоків категорії «надійність». На основі аналізу робіт дослідників Давнього Сходу окреслено значення особистісної надійності для шумерської цивілізації. Встановлено особливості та закономірності шумерського етапу походження особистісної надійності людини.

Ключові слова: особистісна надійність, давні шумери, цивілізація, культура, буття, смисл.

Проведен историко-психологический и психолингвистический анализ шумерских истоков категории «надежность». На основе анализа работ исследователей Древнего Востока очерчено значение личностной надежности для шумерской цивилизации. Установлены особенности и закономерности шумерского этапа происхождения личностной надежности человека.

Ключевые слова: личностная надежность, древние шумеры, цивилизация, культура, бытие, смысл.

Kotyk I.O. PERSONAL RELIABILITY IN THE SUMERIAN CIVILIZATION

The article offers historical, psychological and psycholinguistic analysis of Sumerian origins of the category «reliability». Having relied on works of the Ancient East researchers the author outlines personal reliability importance for the Sumerian civilization and defines features and patterns of the Sumerian phase of personal reliability origin.

Key words: personal reliability, ancient Sumerians, civilization, culture, being, meaning.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, для якого характерні зміни в усіх сферах життя, соціум висуває нові вимоги до людини. Умовою успішної реалізації молоді сьогодні є активність, впевненість у собі, надійність. Сучасне суспільство потребує стійкої, надійної особистості, здатної, максимально виражаючи людську сутність, використовувати проблемні ситуації для ефективної діалогічної взаємодії з іншими суб'єктами, для розвитку себе й культури. Молода особа будує свою поведінку на основі свідомо обраних або засвоєних критеріїв і норм, формуючи власну сферу ціннісних орієнтацій, свій життєвий шлях. Особистісна надійність формується й виявляється в процесі спільної діяльності, у результаті співвіднесення актуальних та історичних соціально-культурних норм із власним образом зовнішнього та внутрішнього світу. Надійна особистість здатна бути автономним носієм загальнолюдського досвіду та історично вироблених людством і відображеніх у культурі форм поведінки й діяльності.

Поставлена проблема вимагає грунтовного дослідження історичних витоків надійності, особливостей формування,

структурні та функціонування особистісної надійності.

Шумер – одна із найдавніших відомих писемних цивілізацій, що існувала на південному сході Месопотамії в міжріччі Тигра та Евфрату (південь сучасного Іраку) – з IV до III тисячоліття до н. е. Завдяки клинописним текстам та іншим археологічним знахідкам, які висвітлюють різні аспекти шумерської культури (соціальний, політичний, економічний, адміністративний, етико-правовий, релігійний, технологічний, художній, літературний, освітній, професійний тощо), маємо можливість історико-психологічної реконструкції життєвого світу шумерів та їхніх особистісних особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що філософським, психофізіологічним, психологічним, професійним складовим проблеми надійності присвячені роботи А.К. Астаф'єва, А.І. Берга, В.А. Бодрова, В.В. Горбунова, А.І. Губинського, М.С. Корольчука, М.А. Котика, Б.Ф. Ломова, В.Е. Мільмана, В.Д. Небиліцина, Г.С. Никифорова, А.А. Піскопеля, О.С. Протанської, В.Г. Пушкіна, В.С. Уакієва, В.В. Юдіна.

Останнім часом науковці значну увагу приділяють дослідженю особистісних аспектів проблеми надійності (Г.О. Балл,

М.І. Бобнєва, В.М. Крук, Г.С. Никифоров, О.Л. Осадчук, Н.В. Рибакова, С.В. Саричев, Е.Ю. Стрижков, Н.Ф. Феденко) [1; 14; 17; 18].

Етимологічно «надійність» пов’язана з упевненістю, міцністю, тривалістю, тривкістю, непохитністю, збереженістю, дотриманням угод у несприятливих, екстремальних умовах. Надійна людина (у побутовому розумінні) – це така людина, на яку можна розраховувати, якій можна довіритися; вірна, міцна, чесна, виконавча, дисциплінована.

В енциклопедичному словнику педагога зазначено, що надійність особистості – позитивна духовно-моральна якість особистості, що виражає усталеність і твердість моральних основ її поведінки. Надійна людина – це людина відповідальна, вірна своєму слову, тверда в переконаннях, здатна постояти за себе та інших. На неї у всьому можна розраховувати, їй можна довіряти – вона не підведе, не «продастъ» і не зрадить [3, с. 478].

Згідно з позицією Г.О. Балла, особистісна надійність – така цілісна якість особи, котра визначає готовність останньої до надійного виконання тих чи інших соціальних функцій; кількісно особистісну надійність можна оцінити йомовірністю, з якою вдається передбачити поведінку особи з реалізації відношень, що склалися в неї з іншими учасниками суспільного буття (індивідами, групами, організаціями), а також із нормами та ідеалами, котрі регулюють (або мають регулювати) її поведінку [1, с. 461].

Ходознавець-шумеролог В.В. Ємельянов вважає, що прагнення до норм і порядку є найвагомішими ознаками месопотамської культури, яка є недостатньо концептуальною та неналежно зверненою

до душі; «людину тут цікавить або світовий порядок та її співвіднесеність із ним (шумери й календар), або суспільний порядок та її участь у підтриманні цього порядку (ававилоняні та закон)» [10, с. 278].

Грунтовні семантичні дослідження шумерської мови проведени I.М. Дьяконовим, I.T. Каневою, В.В. Струве, Дж.А. Халлораном [9; 11; 19–21].

Основні етапи становлення та чинники розвитку шумерської цивілізації й культури висвітлено в роботах В.К. Афанасьевої, К.Д. Бардескі, М.С. Беліцького, В.І. Гуляєва, А.Л. Оппенхайма [2; 4; 5; 16].

Реконструкцію культурного життя, соціального устрою та особистості давніх шумерів за релігійними та літературними пам’ятками проведено Г.Д. Гачковим, Т.З. Гудавою, С.Н. Крамером, В.В. Ємельяновим, С. Москаті [7; 8; 10; 12, 13; 15; 22].

Постановка завдання. Мета дослідження – встановлення особливостей шумерського етапу генезису поняття «особистісна надійність» та виявлення чинників її забезпечення в давніх шумерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Давні шумери, які створили першу цивілізацію людства приблизно з 40 століття до н. е. на малистому ґрунті між двох річок – Тигром (*idigna*) та Евфратом (*buranun*) – називали свою країну «Кенгі» – *KI.EN.GI (-r)* – «земля праведників», «земля надійних господарів», «земля господарів цивілізації» [8]. Уперше ця назва засвідчена у написі царя міста У. Еншакушанна близько 2450 р. до н. е. [11, с. 8].

У шумерській мові (тростина, очерет, міра довжини; 1 gi = 6 ліктів = 3 метри) має різні значення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Значення шумерського складу GI

Логограма	Шумерською мовою	Аkkадською мовою	Українською мовою
	GI	qanû	Очерет
	GI	šalāmu	Здоров'я, (фізичний) добробут, благополуччя
	GI	târu	Повертатися
	GI	hurâSu	Золото

Дієсловом є *gi(n)*, *ge(n)* – вчиняти справедливо; стабілізувати, посилювати(ся); підтверджувати; встановлювати що-небудь як власність кого-небудь. Прикметниками є такі слова, як праведний; об’єктивний; міцний, твердий; фіксований;

надійний; вірний; такий, що заслуговує на довіру.

Крім того, аккадською мовою *gînû* – вічно; завжди; постійні, регулярні жертвоприношення; *ana gînk*, *îna gînk* – назавжди, на вічно, регулярно.

Від шумерського гі погодить звичне нам слово «ген», що має зміст відтворюваності, спадковості, елементарний носій цілого роду [8; 19; 21].

Цей символ відображає стабільність, постійність, визначеність ще й тому, що в одному зі своїх смыслів, зокрема гі4, він використовувався в метричній системі мір: гі4, днп – дрібна монета; шекель (срібла) = 8,333 грам; міра площа, 1/60 кв. nindan (sar) = 180 площ лье = 2160 (=36,0) квадратних вершків; міра об'єму = 0,3 кубіч. метра (акадс. kiinu – «істинна міра») [TUN3]. У такому розумінні слово гі стало похідним для слова «гінея» – guinea.

Цікавим в контексті нашого дослідження є значення та походження слова SYN у шумерській мові: Shn – «розтягувати», «просівати», «переглядати», «бачити крізь», «фільтр». Shn утворилося зі складів: SI.IN.

SI – «ріг (роги)» (бог Місяця – рогатий Сін), «антена (антени)», «лінія», «промінь (i)», «світло», «стояти прямо», «бути прямим», «бути в порядку», «нормальне», «підходяще», «звичайне», «бути повністю тихим, нерухомим», «червоний»; разом із синонімами su, sa, sa5 – «наповнювати», «заповнюватися», «досліджувати поле», «затопляти», «бути достатнім», «доволі, досить, достатньо», «підвищувати», «компенсувати», «заміщати», «віддавати», «повертати борг», «повертати на попереднє місце».

IN, en [IN] – «міцність», «надійність», «сталість», «йти», «посилати», «приходити». Отже, семантично SYN означає надійну компенсацію, достатнє заміщення для встановлення, збереження й відновлення порядку.

Потреба такого компенсаторного механізму закладена в самому розумінні світобудови шумерами. У своєму скрупульозному дослідженні шумерського зводу сакральних клинописних текстів «Душмеш», спираючись на семантику шумерської мови, Т.З. Гудава стверджує, що світобудова багатогранна, багаторівнева, багатоукладна, складається із шарів, рівнів, ступенів. Необхідність такої багатомірності викликана порятунком душі, адже дає можливість грішному зійти на інший рівень, але не зникнути взагалі. Різноманіття, багатоповерховість, багатоукладність, багатосмисловість – суть Божого світу [8].

Шумери були переконані, що цивілізація й всі її атрибути – дар небес, а вони тільки слуги й виконавці божественного задуму. Розуміння Бога в релігії Шумеру – це прийняття безлічі Богів, багатобожжя (рис.). Багато богів – це багато смыслів, які вічно воювали один з одним, хоча й укладалися

в єдину гармонію, земним виплеском якої була Шумерська цивілізація.

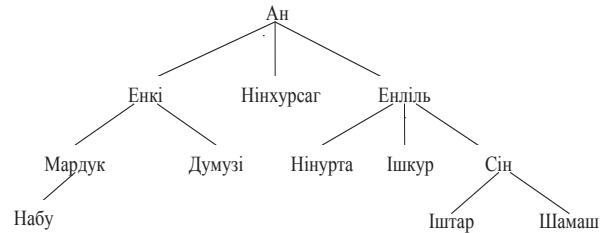

Рис. Гeneалогія шумерських Богів

Схема родинних зв'язків шумерського пантеону чітка, ясна й чітко визначена: складається з 12 богів, має жорсткий стрижень – верховний бог Ан, що значить «Небо»; у нього два сина Енкі (старший, бог землі та води) і Енліль (молодший, бог повітря, вітру, духу), які утворюють два полярних вічно ворогуючих клані; поміж братів, які постійно воюють, – мати богів Нінхурсаг. Старший син Енкі Мардук – бог вогню, руху, перетину, молодший син Енкі Думузі – божественний пастух, агнець, бог родючості, природи й воскресіння. Син Мардука Набу – бог письма й рахунку, мудрості та творчості, діяльності й ініціативи. Сини Енгіля багато в чому схожі й водночас антагоністичні синам Енкі: Нінурта – воїн, бог битви, Ішкур – бог бурі, дощу, близькавок та грому, Сін (Нанна) – бог Місяця; Шамаш-Уту – бог Сонця та правосуддя, Іштар (Інанна) – богиня кохання та війни, ранкова зірка (блізнюки).

Кожен Бог відповідав тій чи іншій галузі життя, певному сенсу життя, тій чи іншій його грані: мав чіткі функції, обов'язки, територію, підпорядкованість. Крім того, у клинописних текстах описується типова для певного бога поведінка, характерологічні особливості, вчинки.

Як свідчать шумерські документи, у 36 столітті до н. е. відбулася надзвичайно важлива подія: верховний бог Ан здійснив візит на Землю, якій дарував Царство Боже, тобто законодавчо закріпив подобу земного світустрою зоряному небоустрою [8].

Шумерська релігія стала ідеологією першої цивілізації людства, від якої походять єгипетська (31 століття до н. е.), індська (28 століття до н. е.), китайська, грецька й римська цивілізації (це була свого роду ланцюгова реакція).

Шумери винайшли й дали людству гончарний круг, колесо, обпалену цеглу, архітектуру, ліття металів, металевий леміш, систему зрошення, шестидесяtkову систему рахунку, місячний календар, часове коло, розподіл кола на 360°, писемність, систему

адміністрування, право, архівну справу, математику, історію, астрологію, літературу, шкільну систему навчання, етику.

Головне філософське, релігійне поняття, яке шумери внесли в світ, – це МЕ.

МЕ [► МЕ] – клинописний знак – феномен божественності, який виражається в здатності безмежно творити, тобто самочинно змінювати й перетворювати будь-яке середовище-матерію. Дж.А. Халлоран перекладає це поняття як призначення, функція, пост, посада, служба, відповідальність; ідеальна норма; феномен божественної могутності; божественний декрет, пророцтво, жрець; культ. Це також дієслово «бути», шумерська граматична копула (зв'язка), і «говорити», «сказати» [19–21].

Поняття МЕ тісно погоджувалося в шумерської релігії з «призначенням долі», оскільки МЕ – це «слово» («сенс») одного бога, яке неможливо було скасувати жодному іншому богу, незалежно від ієрархії. Поняття МЕ відображало єдність Слова, Сенсу, Логосу та Істини.

Поняття МЕ внесло в шумерську ноосферу пристрасть до закону й порядку, які встановувались як божественні, управляли суспільством та людиною. Їх у Шумері було 108 – сакральне число (9×12 , $3 \times 3 \times 3 \times 4$), деякі з них і досі не розшифровані або втрачені. До переліку атрибутів цивілізації входить список різних закладів, жрецьких функцій, ритуальних споряджень, емоційних та інтелектуальних станів, різних вірувань та доктрин у такій послідовності: верховна влада; влада богів; піднесена й вічна корона; царський трон; піднесений скіпетр; знахи царської влади; піднесене святилище; влада пастиря; царська влада; вічна влада пані; божественна пані (жрецький сан); «ішиб» (жрецька посада); «лумах» (жрецька посада); «гутуг» (жрецька посада); істина; сходження у підземне царство; піднесення з підземного царства; «кургарру» (євнух); «гірабадара» (євнух); «сагурсаг» (євнух); бойовий (прапор); потоп; зброя; статевий зв'язок; проституція; закон; наклеп; мистецтво; ритуальний зал; «небесна ієродула»; «гусилім» (музичний інструмент); музика; старійшинство; героїзм; влада; ворожнеча; прямота (чесність); руйнування міст; нарікання; радість серця; брехня; непокірна (повстала) країна; доброта; правосуддя; мистецтво обробки дерева; мистецтво обробки металів; мистецтво писаря; ремесло коваля; ремесло кузніра; ремесло будівника; ремесло кошикаря; мудрість; увага; священне очищення; страх; жах; розбррат; мир; втома; перемога; рада; збентежене серце; вирок; рішення; «ліліс» (музичний інструмент); «уб» (музичний інстру-

мент); «месі» (музичний інструмент); «ала» (музичний інструмент) [10, с. 236–241; 12, с. 110–111].

Шумери вважали, що великі боги за своєю природою надійні та добросередні. Вони вірили, що, створюючи людську цивілізацію, ці ж самі боги для впорядкування світобудови та з метою забезпечення невпинності та гармонійності цього процесу внесли у світ зло, визиски, брехню, насильство, нарікання тощо. Саме тому в списку МЕ – законів, установлених богами, – внесені полярні якості та стани.

Згідно із записами, які збереглися, шумери високо цінували істину й добро, закон і порядок, справедливість і свободу, добросердість і щирість, співчуття й милосердя. Та, природно, вони відхиляли брехню й зло, беззаконня та безладдя, несправедливість та пригноблення, пороки та збоченість, жорстокість і невблаганність.

Надійність шумера – у рухові до етичних ідеалів, у дотриманні норм та правил, в емоційній рівновазі, у професійному мистецтві та в музичній творчості. Основними механізмами, які забезпечують надійність шумера, є внутрішнє абсолютне звеличення, смирення, підкорення владі Богів та зовнішнє регулювання поведінки соціальними обов'язками та системою правосуддя. Загалом НЕ-IN (теж, що і НА-НА) – «стати людиною» [8, с. 107] – означає йти до надійності, ставати надійним. Кожен правитель має бути справедливим, благочесним, творити правосуддя, припиняти зловживання чиновників, гарантувати чесну торгівлю, турбуватися про вдів, сиріт і бідняків, заборонити обманювати та ображати їх [12, с. 114–115]. Дитина від народження вважалася порочною, через страждання, смирення, навчання та наполегливу працю вона ставала людиною. Ставати надійною людиною означало наблизатися до ідеалу; рівні розвитку надійності, як видно із зводів та законів, відповідають рівню ієрархії: пересічний громадянин – ремісник – чиновник – старійшина – релігійні посади – правитель – бог. Крім того, це рух від смертності звичайного шумера до пам'яток у вигляді виробів, витворів мистецтва, законів, доувіковічення в клинописних оповідях, поемах, це також бессмертя обраних та Бога. Бути надійним – це й жити гармонійно та самодостатньо, бути в спокої та музиці. Harmony (англ. синонім concord – узгодженість) походить від шумерського HAR.MAH.AN – «Бог і Небо» (див. табл. 2). Умовою світобудови була гармонія Неба. Зоряне (тобто Боже) небо звучало як арфа – так повинно було бути влаштоване й людське суспільство, таюючи прагнуга бути кожна людина.

Таблиця 2

Значення складів слова НАР.МАН.АН

Клинописний знак	Склад-силлаба	Значення
	har, ar, ur5	Ім. млинове жорно; кільце; ланка (ланцюга); виток, кільце або спіраль зі срібла або ін. дорогоцін. металу, прикраса, браслет, використовувалося як гроши
	Mah: Ma + h	Ма – пов’язувати; в’язати h - покажчик множинності Дієсл. бути або робити більшим, величезним, незліченним Прикм. високий, вознесений, екзальтований, великий, піднесений, передовий, найвищий, бездоганний
	an	Ім. небо, небеса; Бог Ан Дієсл. бути високим Прикм. високий Прийм. перед, попереду.

Примітно, що в шумерській мові синонімом до слова «гармонія» є слово «концерт» – *nam-nar*. *Nam* має багато значень, сукупний сенс яких – це «царювання» (як доля, знак, як іманентна властивість людини), а *Nar* – «співак», «музикант».

Отже, споконвічне значення гармонії – «божественна порука», «ланка небесного ланцюга», «круг твоїх рук». Це причетність («бути ланкою») до космосу, створіння, тобто Божої архітектоніки. Бути надійною людиною – це бути частиною цілого, бути вільним у межах окресленого кола-ланки та пов’язаним загальним колом-ланцюжком з іншими людьми, зі світом, із Богом.

Бути надійною людиною – це не реальна характеристика, а скоріше констатація зв’язку між Богом і людиною, віднаходження прояву сполучної ланки між божественным і людським. Для шумера ненадійна людина – це та, яка порушує названий зв’язок.

Отже, семантично порушення та надійність є протилежними взаємопов’язаними полюсами певного процесу. У значній кількості літературних джерел йдеться про справедливість як важіль, механізм регуляції встановлення балансу між надійністю та порушенням. Типовими є ситуації, коли герой епосу потрапляє за межі власної форми буття, поведінки, норм. Порядок та справедливість усувають порушення та відновлюють надійність світобудови. Цей закон стосувався всіх без винятку суб’єктів Неба чи Землі. Так, між богами точилися невпинні війни через порушення території, провідний герой епосу, мудрий та владний Гільгамеш не отримує заповітного безсмертя за гноблення свого народу та незаконні дії, порушення спокою підземного сві-

ту танцями та веселощами; богиня Інанна змогла проникнути в підземний світ, проте не може звідти вийти, оскільки через не знання порушила закон балансу: кількість живих має дорівнювати кількості мертвих; цар Ур-Намму також не може вийти зі світу мертвих, бо порушив рівновагу світів та мав надмірну амбіційність [10, с. 267–269].

Порушення норм моралі та права осуджувалися та жорстоко каралися в шумерському суспільстві, що яскраво відображене в шумерському прислів’ї: «Порушника (злочинця) краще б мати не народжувала, краче б його Бог не замислив» [13, с. 138].

Найдавніший кодекс-звід законів шумерського правителя кінця III тисячоліття до н. е. Ур-Намму був створений заради встановлення справедливості та задля блага всіх громадян. Засадничим законом було право на відплату, яке передбачало відшкодування збитків та грошові штрафи за тілесні ушкодження чи невиконання договору. Археологи віднайшли понад тисячу глиняних табличок із всілякими юридичними текстами: договорами, угодами, заповітами, векселями, розписками, судовими постановами [13, с. 64]. За невиконання домовленостей, сімейних та професійних обов’язків могли бути доволі серйозні фінансові покарання.

Більш суворим був кодекс законів вавилонського царя Хаммурапі, який зайняв трон близько 1750 р. до н. е. Принцип відшкодування використовувався рідко, лозунгом стало правило «око за око, зуб за зуб». Смертна кара передбачалася за багато серйозних злочинів, насамперед за наклеп і брехливі свідчення, а також крадіжку, розбій і прийомом краденого. Покаранням піддавалися фахівці, які заподіяли

випадкову шкоду, виконуючи свої професійні обов'язки. Наприклад, відповідно до кодексу Хаммурапі, що містив 300 статей, хірургів карали або винагороджували залежно від результатів операцій та соціального статусу пацієнта (ст. ст. 215–220), архітекторів карали за зведення нетривких будівель (ст. ст. 229–232), за дрібні провини, скажімо, невчасне виконання роботи, передбачалися незначні покарання [15].

С.Н. Крамер [13, с. 151–163], досліджуючи психологічні аспекти шумерської цивілізації на матеріалах літературних документів, стверджує, що провідними мотиваційними домінантами шумерської культурної моделі є «Суперництво й перевага» та «Любов, ненависть і страх». Автор зазначає, що мотиваційно-емоційними спонуканнями шумерської поведінки є прагнення до верховенства й переваги з упором на змагання й успіх та значення любові, ненависті й страху. Науковець зауважує, що в шумерських текстах характерні такі поєднання, як «любити справедливість» та «ненавидіти насилия» [13, с. 159], а «свобода від страху» описувалася мудрецями як основна характеристика золотого століття, ідеалу з минулого. З народження до смерті шумер постійно перебував у страху перед батьками, вчителями, друзями та земляками, правителями й старшими за званням, зовнішнім ворогом, силами природи, дикими тваринами, злісними монстрами й демонами, хворобами, смертю й забуттям. Характер шумера формувався залежно від ієрархії, території проживання, общини, професійної діяльності, проте загалом шумери відзначалися такими якостями й чеснотами, як енергійність, дисциплінованість, обов'язковість, ширість, відкритість, комунікабельність, емоційність, чутливість, життєлюбність та оптимізм, згуртованість, прагматизм, нормативність та традиційність, прагнення до здоров'я та достатку [8; 10; 16; 22].

Висновки. Аналіз виявляє пов'язаність поняття надійності з такими категоріями, як якісна визначеність, усталеність, цілісність. Надійність цивілізації шумер – у її багаторівневій організації, граничній ясності, простоті структури та визначеності, вічності й незмінності функціонування, Бог є абсолютом Надійності, що проявляється в його багатогранності, цілісності, можливостях.

Надійність шумерської культури – у сформованих традиціях, ідеалах та цінностях, закладених у духовних та родинних зв'язках; писемності та освіті; високому рівні общинної організованості, нормативності та згуртованості; розвиненій системі адміністрування, правосуддя та економіки.

Надійність людини – в усталеному фізичному функціонуванні, здійсненні волі Бога, у її духовному зв'язку з Богом, причетності до Бога (Сенсу), у ставленні до вічних незмінних цінностей, які перебувають поза межами простору та часу.

Надійність давнього шумера – це атрибутивна властивість людини, яка відображає її інтегрованість із непорушною світобудовою й божественным задумом та проявляється у відповідності її поведінки й діяльності суспільним нормам і законам. До найвагоміших чинників, що забезпечували особистісну надійність давнього шумера, належать світоглядна визначеність, соціальна структурованість, правове світовідчуття, прагнення до впорядкованості та організованості, політеїзм як функціональне різноманіття способів поведінки. Водночас надійність є формою обмеження різноманіття способів поведінки, гарантієм досягнення результатів та виконання зобов'язань.

Надійність формується посередництвом звернення до цивілізаційних та культурних зasad, освітньою системою та нормативно-правовими та моральними регуляторами. Характер шумера первинно базувався на двох світоглядних принципах: пн-гі-пб («істинність, надійність і сталість») та пн-сі-сб («справедливість і рівність»). Історичні артефакти свідчать про те, що шумери цінували й шанували благочестя й правду, закон і порядок, справедливість і свободу, мудрість і вченість, хоробрість і віданість, милосердя й співчуття, дисциплінованість і професійність.

Перспективи подальших розвідок із цього напряму вбачаємо в продовженні дослідження інших історичних етапів походження надійності, зокрема в період Античності, Відродження, Нового часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г.О. Особистісна надійність у гуманістичному тлумаченні: психологічні, етичні та педагогічні аспекти / Г.О.Балл // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – 2003. – № 4. – С. 461–474.
2. Бардесски К.Д. Месопотамія: колыбель человечества / К.Д Бардесски. – пер. с італ. – М. : Вече, 2008. – 128 с.
3. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) / В.С. Безрукова. – Екатеринбург : Вече, 2000. – 937 с.
4. Белицкий М.С. Шумеры. Забытый мир / М.С. Белицкий. – пер. с польского. – М. : Вече, 2000. – 432 с.
5. Бертман С. Месопотамія : [энциклопедический справочник] / С.Бертман. ; пер. с англ. А.А. Помогайбо. – М. : Вече, 2007. – 414 с.
6. Библер В.С. На гранях логики культуры / В.С. Библер. – М., 1997. – 440 с.
7. Гачев Г.Д. Ментальности народов мира / Г.Д. Гачев. – М. : Алгоритм ; Эксмо, 2008. – 544 с.

8. Гудава Т.З. До и после Библии (типовогия божественного) : [монография] / Т.З. Гудава [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.netslova.ru/gudava/sumer/>.
9. Дьяконов И.М. Языки древней Передней Азии / И.М. Дьяконов ; Институт народов Азии АН СССР. – М. : Наука, 1967. – 491с.
10. Емельянов В.В. Древний Шумер. Очерки культуры / В.В. Емельянов. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2001. – 386 с.
11. Канева И.Т. Шумерский язык / И.Т. Канева ; отв. ред. И.М. Дьяконов. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2006. – 240 с.
12. Крамер С.Н. История начинается в Шумере / С.Н. Крамер ; перевод с англ. Ф.Л. Мендельсона. – 2-е изд., измен. – М. : Наука ; Главная редакция восточной литературы, 1991. – 235 с.
13. Крамер С.Н. Шумеры. Первая цивилизация на Земле / С.Н. Крамер ; пер. с англ. А.В. Милосердовой. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2010. – 400 с.
14. Крук В.М. Психология обеспечения личностной надежности специалиста : [монография] / В.М. Крук. – М. : Изд-во НИИ радиоэлектроники и лазерной техники МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2012. – 376 с.
15. Москати С. Древние семитские цивилизации / С. Москати ; пер. с ит. Л.А. Игоревский. – М. : Центрполиграф, 2012. – 255 с.
16. Оппенхейм А. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации / А. Оппенхейм ; пер. с англ. М.Н. Ботвинника. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1990. – 319 с.
17. Сарычев С.В. Социально-психологические факторы надежности малых групп в различных социальных условиях : автореф. дисс. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.05 / С.В. Сарычев. – Курск, 2008. – 42 с.
18. Стрижов Е.Ю. Нравственно-правовая надежность личности: социально-психологические аспекты : [монография] / Е.Ю. Стрижов. – Тамбов : Изд. дом «ТГУ им. Г.Р. Державина», 2009. – 528 с.
19. Шумеро-русский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.netslova.ru/gudava/sumer/dictionary.html>.
20. Halloran J.A. Sumerian Language Page / J.A. Halloran [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sumerian.org>.
21. Halloran J.A. Sumerian lexicon: a dictionary guide to the ancient Sumerian language / edited, compiled, and arranged by J.A. Halloran. – Los Angeles : Logogram Pub., 2006. – 318 p.
22. Kramer S.N. The Sumerians: Their History, Culture and Character / S.N. Kramer. – Chicago : University of Chicago Press, 1963. – 372 p.

УДК 159.9 (477.43) «18/19»

МОРАЛЬНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ І. І. ОГІЕНКА ТА В. В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Чеканська О.А., к. психол. н.,
старший викладач кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Стаття присвячена вивченю історії розвитку психологічних ідей відомих освітніх діячів, а саме І. І. Огієнка й В. В. Зеньковського. Прослідковано залежність між провідними психологічними концепціями того часу й світоглядною позицією їхніх авторів. Аналізуються особливості історії становлення психологічної думки на Поділлі (кінець XIX – початок ХХ ст.).

Ключові слова: особистість, національна свідомість, психіка, саморозвиток, Поділля.

Статья посвящена изучению истории развития психологических идей известных образовательных деятелей, а именно И. И. Огиенко и В. В. Зеньковского. Исследована зависимость между ведущими психологическими концепциями того времени и мировоззренческой позицией их авторов. Анализируются особенности истории становления психологической мысли на Подолье (конец XIX – начало XX ст.).

Ключевые слова: личность, национальное сознание, психика, саморазвитие, Подолье.

Chekanska O.A. MORAL SELF-IMPROVEMENT AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE SCIENTIFIC WORKS OF I. I. OHIENKO AND V. V. ZENKOVSKY (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY)

This article addresses the history of the psychological ideas put forward by well-known educators, namely, I. I. Ohienko and V. V. Zenkovsky. The relationship between the major psychological concepts of their time and the ideological position of the authors is dealt with. Specific features of the formative period as regards psychological thought in the Podillya region (late 19th – early 20th century) are analysed.

Key words: identity, national consciousness, psyche, personal development, Podillya.